

ПРОВІДНІ МОТИВИ ЛІРИКИ АДИ НЕГРІ

У статті йдеться про особливості поетичної спадщини італійської письменниці межі ХІХ – початку ХХ ст. Ади Негрі. Розглянуто причини популярності та незаперечного успіху творів авторки; досліджено провідні мотиви лірики письменниці. Проаналізовано причини домінування поезій громадянського звучання у творчості італійської поетеси, а також визначено ключові образи цих творів (робітники, вдови, безпритульні, діти-безхатченки тощо). Належну увагу приділено творам іншої тональності, а саме: пейзажним та інтимним. Підкреслене превалювання у творчості Ади Негрі традиційної поетики.

Ключові слова: лірика, громадянські мотиви, інтимна лірика, переклади.

На початку ХХ століття творчість італійської «поетеси з народу» Ади Негрі користувалася надзвичайною популярністю не тільки на батьківщині, але і за її межами. Критичні студії, присвячені поетичним збіркам «Доля», «Буря» та ін., з'явилися в Італії, Франції, Німеччині, Росії, Україні. Леся Українка у статті «Два напрямлення в новейшій італійській літературі» (1899) визначила характерні особливості творчої індивідуальності поетки, які, на її думку, стали першопричиною такої слави: 1) ідейність; 2) щирість тону; 3) простота образів; 4) типовість; 5) тенденційність. Для італійської літератури того часу поява митця із таким поетичним голосом була, з одного боку, «незвичайним явищем» (О. Білецький), з іншого – закономірним та необхідним, враховуючи соціально-політичне та літературне тло порубіжжя століть. На актуальності та відповідності часові поетичного таланту Ади Негрі зацентрував увагу автор порівняльної статті «Две поэтессы народного горя (Ада Негри и Мария Конопницкая)» (1906). Він відзначив, що звернення поетеси до найболючіших проблем молоді Італії та талановите поетичне їх відображення стало причиною «незвичайного та швидкого успіху літературної кар'єри Ади Негрі» [3, 7]. Сучасниця італійської поетеси М. Ватсон у критико-біографічному нарисі «Ада Негри» (1903) охарактеризувала її як автора, «наділеного справжнім та захоплюючим ліричним талантом», вплив творчості якого на душу читача «не мав собі рівних в італійській літературі» [2, 5].

Найбільше визнання, як на батьківщині, так і за кордоном, здобули дві перші збірки Ади Негрі – «Доля» і «Буря». «Новизна тем та сучасність сюжетів» стали головними причинами незаперечного успіху ранніх творів поетеси. У полі зору молоді італійки опинилося робітниче середовище, зображенню якого присвячена більша частина її поетичних творів. Аду Негрі не цікавили новомодні тенденції, оскільки своє призначення вона вбачала в служінні «сірому, темному люду». Поетичне кредо – «Я плачу над тим, хто

дрожить, а не має / На старість ні хліба, ні сил, ні кутка, / Над хворими дітьми, що навіть земля не приймає, / Над безліччю мук, що жахнеться уява людська» [4, 35] – вона висловила у віршах «Поки живу і далі», «Нема назви», «Пророцтво». Поезія «Поки живу і далі» (переклад В. Самійленка) постає як своєрідна відповідь ліричної героїні/alter ego поетеси на звинувачення в надмірному песимізмі: «Ти не знаєш сміху, / Твій вірш гіркий сумує й проклинає, / Ти з пісні вигнала потіху / Й музику поцілунку, що тріпоче / Під сонцем, чарівна». «Поетка злиднів» і «віщунко/фея зла» свідомо обирає непривабливий для багатьох критиків шлях, оскільки від народження («В халупі я зросла. / Я виросла в багні») її обвили «всесвітнє нарікання й плач». Звідси «робітничі юрби», в яких «всяк зомлілою рукою / Хапається за хліб, здобутий тяжко, / Немов голодний звір»; «похмурі фабрики» із «сухотними робітницями»; камениці, «Де за високою стіною / В ім'я господнє стільки марно гине / Монахів і ченців». Використані епітети «невпинний, / Гарячий плач», «Зловісний голос неодмінний» та порівняння «Сумний, як крик сови вночі, як хмара, / Що сонце закрива» надають особливого емоційного забарвлення невтішним картинам, які проганяють «радоці й красу», «сонячні веселі дні», «сп'янілість поцілунку». Єдине, що залишається ліричній героїні, – це сум, але й він набуває несподіваного семантичного забарвлення: «сум не хоче покоритись», «сум стає святим». Залучення міфологічного образу Прометея допомагає увиразнити потужність того емоційного стану, в якому перебуває героїня: «...йдучи в бій, / Та сила не дала схилитись / І Прометееві, коли його прикуто / На скелі кам'яній». Отже, «співи, смутку повні» стають потужним виразником тієї «юрби блідої», яка зазвичай опинялася поза увагою більшості італійських авторів [4, 42].

Ада Негрі змальовує образи тих, хто «представляють собою лише чисельні цифри» (М. Ватсон), тобто робітників («На риштованнях», «Рука в колесі», «Жінка з народу» та ін.). «Все життя робітничого люду проходить перед нами, ми знайомимось з його численними прикрощами та рідкими радощами, з його трудовим життям де-небудь на фабриці та в домашній обстановці, з його надіями, побажаннями, ідеалами» [3, 12]. Привертає увагу сповнений трагізму ескіз із фабричного життя під назвою «Рука в колесі» (переклад В. Самійленка). Перші оптимістичні рядки поезії – «Ідуть паси, гудуть машини й крутяться, / Робочий люд, до праці похопливий, / Почав веселі співи» – різко контрастують із картиною каліцтва молодої дівчини. Спочатку рецепція читача зосереджена навколо звукового образу «крик», який набуває рельєфності завдяки епітету «яскравий», дієслову «підноситься», розгорнутому порівнянню «Неначе в лісі рев несамовитий / Пускає звір підбитий». Далі постає загострено-трагічний образ «руки кривавої», що стримить «в колесі поміж зубами гострими», який доповнюється суб'єктивно-авторською ремаркою: «О, бідна дівчина, хороша й жвава!». Підкреслена акцентуація на дієслівних формах – «стримить», «ідуть паси, гудуть машини, крутяться», «робітництво співи не підносить», «наспівались досить», «сльози посмішались, крапають», «лине з мотора

стогнання», «ввижається (...) рука кривава» – дає можливість лаконічно, але водночас об'ємно передати трагедію скаліченої робітниці.

Не зрідка Ада Негрі зверталася до зображення нещасливої жіночої долі, що цілком обумовлене особистісними переживаннями та досвідом. Образ «печальної вдови» постає в однойменній поезії (переклад Маріанни Хмарки), яка умовно поділяється на дві частини: в першій домінує образ вдови, в другій звучить голос автора. Лаконічними мазками поетеса малює кімнату, в якій живе її героїня: «Мале віконце, маленька лутка / Герані квітка там червоніє». Мінімалізм зовнішньої обстановки доповнює опис жінки «такої хорошої й такої нещасної»: «в тяжкій задумі», «вічно шиєш», «дитина хвора», «в зів'ялих рисах», «старого лиха пекучі болі», «спокійне чоло». Авторка, з одного боку, щиро співчуває своїй героїні («згадалась матір»), а з іншого – схиляє коліна перед нею, оскільки вона, попри важку долю, не згубила надії («Схилю коліна перед тобою: / Навчи покори, що все прощає») [4, 78].

«Зворушлива та ніжна любов взагалі до дітей» (М. Ватсон) в поєднанні з піднесеною натурою не дозволили Аді Негрі оминати проблему малих безпритульних. Показовою щодо репрезентації цієї теми є поезія «Вуличний хлопець» (переклад В. Самійленко). Вагоме місце у творі займає зображення зовнішніх прикмет безпритульного хлопчика: «брудний», «В жакеті, що подерся на лахміття», «У збитих черевиках», «В штанцях, що світяться дірками». Цей портрет доповнюється відтворенням його поведінки: «Він кида на собаку каменюку», «Зіпсутий, з безсоромними словами», «сміятись почина й скакати». Гнітюче враження справляє на читача опис вуличного хлопчика, але лірична героїня сповнена глибоким співчуттям до «нещасного цвіту тернини», бо усвідомлює неминучість трагічного майбуття цього обідранця: «Чи будеш ти створіння найгідкіше? / Чи робітник, чи злодій кишеньковий? / Чи блюзу, чесну робітничу шату / Ти вдягнеш, чи вбрання в'язниці? / Чи стріну я тебе коло верстату, / За працею? Чи то в тюрмі? В лічниці?» [4, 38]. У настроях ліричної героїні («І так хотіла б я зійти до його, / Обняти, як дитячко власне / В гарячій стиску почуття кріпкого / Жалю й журби за те життя нещасне») виразно відчувається голос авторки, яка не уникає суб'єктивно-особистісної акцентуації, а навпаки – посилює її спогадами про своє життя: «І я зазнала боротьби без краю, / Тернини цвіт – я теж страждала, / І моя матуся тяжко працювала, / Я знаю горе... Й я тебе кохаю...» [4, 38]. Змістовий компонент поезії підкріплюється використанням риторичних питань («Ти, що, як пташка, щебетать готовий. / Чим будеш двадцять літ пізніше?»), повторів («І так хотіла», «І поцілунки», «І я зазнала») тощо.

Ада Негрі віддавала перевагу громадянським мотивам, проте у її творчості зустрічаються поезії іншої тональності. Леся Українка зараховувала ці твори до так званої «чистої» лірики і підкреслювала їх значущість у «боротьбі» проти однобічного сприйняття доробку поетеси. Доречним видається навести таку цитату української письменниці: «(...) «чиста лірика» Ади Негрі нітрохи не нижче в художньому відношенні, а часто навіть вище, ніж її «ідейна або тенденційна» поезія» [7, 35]. Загострено-драматичні особистісні вірші

дозволяють розширити «горизонт почуття і думки» (Леся Українка) італійської авторки, тим самим долучаючи її до загальноєвропейського поетичного контексту. Приміром, поезія «Самотня» (переклад Маріанни Хмарки) продовжує розробку традиційного для світової літератури мотиву. Поетеса фокусує рецепцію читача на трагічному образі самотньої жінки, яка живе думками про «вмерлі мрії» – родину, дітей, коханого чоловіка: «З величчям грецьких мармурових статуй / Вона стоїть, сховавши в серці болі, / Холодний вітер грає впалим листом, / Шепоче їй: ніколи» [4, 77].

Привертає увагу стримано-спокійна пейзажна лірика, до створення якої спорадично зверталася італійська авторка («Падаючий сніг», «Ніч», «Тумани», «Біжить хвиля», «Нічна подорож» та інші). М. Ватсон назвала їх «простими пейзажиками, ніжними, граційними, або ж сповненими глибокої печалі та якогось зловісного спокою» [2, 68]. На її думку, зміст, форма, спостережливість та картинність цих віршів заслуговують на більшу увагу. Леся Українка відзначила перевагу настрою над описом у пейзажах Ади Негрі, зумовлену особливим ліричним талантом поетеси. Попри те, що пейзажі «справляють враження не реальних картин, а якихось загальних, абстрактних описів, в кращому випадку поетичних, але неясних видінь» [6, 35], вони імпонують читачеві «простим, нескладним, але завжди сильним, пристрасним» почуттям. Показовими є поезії «Промінь» та «Зів'ялі троянди» (переклад Маріанни Хмарки). Теплий промінь сонця, що «зелень фарбує / У колір блискучий, / І сіє по вітах / Огні – самоцвіти», виступає символом приходу весни в однойменній поезії. Простота та невибагливість репрезентованої картини («плинуть перлини / У хвилях ласкавих, / Весілля яскравих / Метеликів ніжних. / Життя виникає / В зеленім розмаю, / В цілунку дібров») не псує загального враження, оскільки для авторки важливіше передати емоційно насичений настрій ліричної героїні: «Я сонцем багата і хистом своїм» [4, 38].

Мотив кохання не є провідним у творчості Ади Негрі, проте любовні переживання знаходять місце у нечисленних інтимних поезіях авторки. Відгомін особистої драми – нещасливого кохання – помітила М. Ватсон у цілому ряді віршів другої збірки, де, за її спостереженнями, «чути полум'яний крик відчаю, в яких сильними і яскравими віршами молода поетеса оповідає про муки і торттури, що терзають її душу, внаслідок жорстокої розлуки з коханою людиною» [2, 73]. Типовою є невелика за обсягом поезія «Вмерлий поцілунок» (переклад Маріанни Хмарки): «В печальний ранок зимної весни / Розквітла квітка ніжна, наче перла. / В повітрі був мороз. – Не знаючи життя, Та квітка вмерла. / В печальний вечір на моїх устах / Цілунки квітли, ніжні, наче перла. / Ти відвернувсь. / Не знаючи життя, / Цілунки вмерли» [4, 119]. У творі домінують два образи – квітки і цілунків, оперування якими дозволяє поетесі лаконічно, проте виразно-щиро передати трагедію нероздільного почуття. Епітети («печальний ранок», «квітка ніжна», «в печальний вечір», «цілунки (...) ніжні»), порівняння («квітка ніжна, наче перла», «цілунки квітли, ніжні, наче перла») та антитетичні дієслова («розквітла»/«вмерла») розширюють

поетичний простір і долучають до співтворчості читача, який доповнює недомальовану автором картину.

Своєрідною візитівкою любовної лірики Ади Негрі стала «ушавлена й перекладена, здається, всіма європейськими мовами поезія» (О. Білецький) «Чи ти працював?» (переклад П. Грабовського). О. Білецькому видалося цікавим порівняти негрівський вірш із аналогічною поезією Анні Віванті «Молодому лікареві», оскільки це порівняння дає можливість побачити незаперечні переваги італійської авторки, яка подає «картини кохання в усій простоті життєвих фарб, без жодної витонченості, без інтересу до декорацій, без тої ідеалізації» [1, 570]. На початку твору поетеса викладає ледь не життєву програму, яку, на її думку, має виконувати кожний порядний чоловік: «А чи працював ти, як працюють люди; / Чи боровсь за мрії, що нам світять всюди; / Чи ти відав горе?»; «Чи робив хоч раз ти з вечора до світа? / До якого стягу, до якої віри / Ти пристав, віддавши їм найкращі літа? / В чім твої бажання? Де твої кумири?». Натомість «палкий» прихильник ліричної героїні, який ласо зазіхає на її молодий вік, постає як повна протилежність образу позитивного героя: він грає в карти, бенкетує, тим самим пропиваючи і совість, і здоров'я; ховається з переляку в нору; жодна думка не буває в його голові. Відповідно, виноситься суворий присуд: «Зріс гидким рабом ти в золотих кайданах: / З усієї сили тебе зневажаю, / Недолугий сину наших днів поганих» [4, 72]. Імпонує образ ліричної героїні, яка поєднує в собі глибокі громадянські переконання та здатність палко кохати («О тоді б тебе я щиро покохала (...) За величні вчинки, за змагання смілі»).

Формальний бік поетичної творчості Ади Негрі позбавлений новаторських ознак, оскільки авторка послідовно продовжувала традиції своїх попередників, зокрема Кардуччі. Вона послуговувалась такими усталеними в італійській літературі формами, як сонет, терцина, олександрійський вірш тощо, що спричинило вироблення так званого «книжкового стилю», який доволі часто дисонував із провідними мотивами та образами негрівської лірики. Традиційність зовнішніх прийомів у поетичній творчості письменниці Леся Українка пов'язала з національною специфікою італійської літератури, для якої «простота складу» загалом не була властива, а також зі специфічною фабрично-міською культурою північної Ломбардії, в якій зростав талант поетеси. Літературність форми віршів Ади Негрі, на думку О. Білецького, дозволила «поетесі (...) давати волю своїй імпровізації (...)» [1, 567], що позитивно вплинуло на змістовий рівень її лірики. До переваг поетичної техніки італійської авторки зараховували музичність, яка, на думку Лесі Українки, переважала над живописом. Важливо відзначити, що творчість Ади Негрі необхідно сприймати в «цілокупності, ансамблі, а не в окремих речах» (О. Білецький), що дозволяє побачити рівновагу між банально-традиційними прийомами та вмінням авторки безпосередньо та емоційно-щиро, майже на інстинктивному рівні, відтворити як громадянські, так і особистісні переживання. Подібна почуттєвість привертала увагу українських поетів-

перекладачів, які не намагалися повною мірою передати формальні засоби лірики Ади Негрі, зосереджуючись передусім на змістовому рівні.

На особливу увагу заслуговує огляд італійсько-українських літературних зв'язків, які на межі ХІХ–ХХ ст. набувають «більш динамічного й систематичного характеру» [5, 110]. Звернення українських митців до творчої особистості Ади Негрі можна розглядати як один із численних прикладів взаємоознайомлення та взаємозбагачення національних літератур. У вітчизняну лектуру італійська поетеса увійшла насамперед завдяки статті Лесі Українки «Два напрямлення в новейшей итальянской литературе (Ада Негри и Д'Аннунцио)», яку, на думку сучасних науковців (О. Пахльовська), можна вважати «класичним зразком ґрунтовного літературознавчого дослідження» [5, 130]. Наукове значення роботи української авторки пояснюється вдалим використанням порівняльного методу, завдяки якому творчість Ади Негрі проаналізована в контексті «основних тенденцій в літературі тогочасної Італії» із врахуванням «органічного зв'язку з класичною спадщиною італійської культури» та «перспектив її подальшого розвитку» [5, 130]. Знайомство із творчістю італійської поетки відбувалося також завдяки перекладацькій діяльності Лесі Українки, Павла Грабовського, В. Самійленка та Маріанни Хмарки. О. Білецький зазначив, що більшість перекладів «наївні й недосконалі формою», і тому говорити про значний вплив їх на вітчизняне мистецтво було б перебільшенням, однак і применшувати їх значення також не випадає, оскільки поява навіть небездоганних перекладних творів зарубіжних авторів сприяла розширенню інонаціонального простору українського письменства межі ХІХ – ХХ століть. У 1931 р. Харківське видавництво надрукувало вибрані поезії Ади Негрі. Редактором та автором вступної статті «Ада Негрі» виступив О. Білецький, який поставив собі за мету розглянути характерні особливості (основні мотиви, образи, форму тощо) лірики поетки на тлі соціально-політичного й літературного руху Італії.

Таким чином, провідні мотиви поетичної творчості Ади Негрі органічно вписалися в італійській літературний процес межі століть, а також виявилися цікавими для представників української літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білецький О. Зібрання праць у 5 томах / О. Білецький. – Т. 5. Зарубіжні літератури. – К.: Наук. думка, 1966. – 650 с.
2. Ватсон М. Ада Негри / М. Ватсон. – СПб, 1903. – 88 с.
3. Две поэтессы народного горя (Ада Негри и Мария Конопницкая). – СПб, 1906. – 55 с.
4. Негрі А. Вибрані поезії / Ада Негрі. – Харків, 1913. – 146 с.
5. Пахльовська О. Українсько-італійські літературні зв'язки ХV– ХХ ст. / О.Пахльовська – К.: Наук. думка, 1990. — 215 с.
6. Українка Л. Зібрання творів у дванадцяти томах /Леся Українка. – Т.8. Літературно-критичні та публіцистичні статті. – К.: Наук. думка, 1977. – 316 с.

В статье речь идет об особенностях поэтического наследия итальянской писательницы рубежа XIX – начала XX в. Ады Негри. Рассматриваются причины популярности и неоспоримого успеха произведений автора; исследуются ведущие мотивы лирики писательницы; анализируются причины доминирования стихотворений гражданского звучания, а также определяются ключевые образы этих произведений (рабочие, вдовы, беспризорные, дети-бездомные и т.д.). Должное внимание уделяется произведениям другой тональности, а именно: пейзажным и интимным. Подчеркивается превалирование в творчестве Ады Негри традиционной поэтики.

Ключевые слова: лирика, гражданские мотивы, интимная лирика, переводы.

The article deals with the peculiarities of the poetic heritage of Italian writer outside of XIX - early XX century. Ada Negri. The reasons of popularity and undeniable success of the works of the author. We investigate the motives leading lyric writer. The reasons dominance of civil-saturated poetry in the works of Italian poet and identifies key images of such works (workers, widows, homeless, homeless children, etc.). Distinguishes lyrical works of another key, such as: landscapes and intimate. Emphasized the prevalence in the work of Ada Negri traditional poetics.

Keywords: lyrics, civic motives, intimate lyrics and translations.